

Fəriba Vəfinin nəsrİ

Mahmizər Mehdibəyova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: mehdibeyovamahmizer@gmail.com

Annotasiya. Cənubi Azərbaycan çağdaş modern nəsrinin nümayəndələrindən olan Fəriba Vəfi dünyanın ən çox oxunan qadın yazarlarındanıdır. O, ədəbiyyat sahəsində İranın bir sıra nüfuzlu mükafatlarına, eləcə də 2017-ci ildə ən yaxşı xarici yazıçı kimi, Almaniyanın “*LiBeratutpreis*” ədəbi mükafatına layiq görülmüşdür. Onun ilk romanı “Zirzəmi quşu” (“Pəraneyi man”) 2002-ci ildə “Nəşri-mərkəz” nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür və “Qolşiri”, “Yəlda” və bir sıra ədəbi mükafatlara layiq görülmüşdür. Fəriba Vəfi əvvəllər əsərlərini farsca yazsa da, son zamanlar Məhəmmədhüseyn Şəhriyar və digər sənətkarlarımız kimi ana dilində yazmağa başlamışdır. Fəriba xanımın kitabları Avropanın 20-dən çox ölkəsində müxtəlif dillərdə çap olunmuşdur.

Açar sözlər: İranlı yazar Fəriba Vəfi, roman, Tərlan, Zirzəmi quşu

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 05.03.2026; qəbul edilib – 18.03.2026

Fariba Vafi's prose

Mahmizar Mehdibeyova

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: mehdibeyovamahmizer@gmail.com

Abstract. Fariba Vafi, a representative of the contemporary modern prose of South Azerbaijan, is one of the most widely read female writers in the world. She has been awarded a number of prestigious Iranian literary awards, as well as the German “*Liberatutpreis*” literary award as the best foreign writer in 2017. Her first novel “*The Cellar Bird*” (“*Peraneyi Man*”) was published by the “*Nashri-merkez*” publishing house in 2002, and she has been awarded “*Golshiri*”, “*Yalda*” and a number of literary awards. Although Fariba Vafi previously wrote her works in Persian, she has recently begun to write in her native language, like Muhammadhossein Shahriyar and other artists. Fariba Khanum's books have been published in more than 20 European countries in various languages.

Keywords: Iranian writer Fariba Vafi, novel, Tarlan, Cellar bird

Article history: received – 05.03.2026; accepted – 18.03.2026

Giriş / Introduction

Yalnız Güney Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, həm də çağdaş İran ədəbi prosesində öz imzası olan, ədəbiyyat sahəsində İranın bir sıra nüfuzlu mükafatlarına layiq görülmüş Fəriba Vəfi, 1963-cü ildə Təbrizdə anadan olmuş, orta təhsilini də orada almışdır. Bir müddət qadın geyimləri

fabrikasında, sonra isə uşaq baxçasında işləmiş, sistemli müəllimə üçün özünə müstəqil vəsait toplamağa çalışmışdır. Sonra Tehrana gedib polis məktəbində təhsil almış, bir neçə ay qadın həbsxanasında nəzarətçi olmuş, iyirmi altı yaşında ailə həyatı qurmuşdur.

Əsas hissə / Main part

Yazıçı ədəbi fəaliyyətə hələ lisey illərində fars dilində yazdığı kiçik hekayələri ilə başlamışdır. Onun ədəbiyyatda ilk addımlarının möhkəmlənməsində tanınmış yazıçı və ədəbiyyat müəllimi Camal Mirsadiqinin böyük rolu olmuşdur. “Fəriba Vəfi öz yazılarını Mirsadiqiyyə göstərməkdən ötrü hər ay uşaqları ilə birlikdə avtobusa minib Tehrana böyük əzm və qətiyyətlə yollanırdı” [8, s.168]. Yazıçının 1988-ci ildə “Rahatlaşdın. Ata” adlı ilk hekayəsi “Adineh” jurnalında işıq üzü gördükdən sonra “Söz dünyası” və “Çista” kimi ədəbi jurnallar onun hekayələrini müamadi şəkildə dərc etmişdir. Fəriba Vəfinin hekayələrinin əsas qəhrəmanları Şərq qadınlarıdır.

Onun ilk hekayə kolleksiyası “Səhnənin dərinliklərində” (“*Dar omğə səhnə*”) 1996-cı ildə “Çəşmə” nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür. O, on bir cild hekayə və roman kitabının müəllifidir. Yazıçının “Mənim quşum” və “Tibet rəyası” əsərləri İranın bir neçə mötəbər ədəbi mükafatına layiq görülüb. Azərbaycanlı yazıçının hekayələri italyan, Anadolu türkcəsi, alman, norveç, fransız, rus, İsveç, ərəb, yapon və ingilis dillərinə tərcümə edilmişdir.

Tehranda məskunlaşan gənc yazıçı peşə fəaliyyətində uğur qazanmaq üçün fars dilini seçməyə məcbur olur. Lakin öz ana dilində bir əsər yazmağın həsrətində olduğuna görə, həyatında belə bir hadisənin baş verəcəyinə ümid edir. Yazıçı bunu da əlavə edir ki, Təbrizdə yaşadığım illər rahat keçməyib, buna baxmayaraq, keçmişimi unuda bilmirəm, hətta onu sevirəm. Yaradıcılıq işlərimdə nə əldə etmişəmsə, onu Təbrizə, onun insanlarına, küçə və meydanlarına borcluyam. Mənim ilham mənbəyim hər zaman bu coğrafiya və onun insanları olub.

Güney Azərbaycanın digər yazarları kimi, Fəriba xanım da əsərlərində cəmiyyətin sosial metafizikasının mifologemlərini, onun bədii hissəsini ortaya qoyur. Fəriba xanımın əsərləri sadəcə, bədii əsər kimi deyil, həm də sosial proseslərin axarının sürətli inkişafına yönəldilən ədəbi proses kimi başa düşülməlidir.

“Müəllifin hekayələrinin əsas qəhrəmanları ağır adət-ənənə basqısı altında fərdi kimliyini axtaran Şərq qadınlarıdır” [2, s.947]. Yazıçı oxucusunu dünyaya qadın kimi gəlmənin üzde təbii görünən, əslində isə toplumun iqtisadi və mədəni səviyyəsinin geriliyindən qaynaqlanan ağır problemlərini çözməkdə çox vaxt yalqız və çarəsiz buraxılan bu incə varlıqların yaşantıları barədə dərinlən düşünməyə dəvət edir. O öz qəhrəmanlarının daxili aləmini, davranışlarını təsvir edərkən, çox vaxt nəzərdən qaçan, ancaq qəlbə və beyinə emosional təsiri güclü olan adi detalları inanılmaz bir ustalıqla ön plana çəkir. Bu baxımdan “Oyundan yorğun” [10] hekayəsi daha xarakterikdir.

Əsərin qəhrəmanı olan ananın həyat yoldaşı səbəbi bilinməyən bir kobudluqla qapını çırpıb harasa gedir. Qadın düşdüyü vəziyyəti ataları ilə parka oynamağa getməkdən məhrum olub, evdə “oyun çıxaran” uşaqlarına hiss etdirməmək üçün uzanıb əlləri ilə üzünü tutur.

Uşaqlar “park” düzəltmək istəyirlər. Əvvəl pillələri düzür, sonra parkın ağacları olsun deyər, güldanları gətirirlər. Ancaq onlara parkın ortasına qoymaq üçün heykəl də lazımdır. Qızının sınıq-salxaq kuklası işə yaramır. Oğlu: “Qoy anamız da heykəl olsun!”, – deyir. Bacı-qardaş gözyaşlı qadını zorla çəkib “park”ın ortasına gətirirlər. Amma çatışmayan bir şey də var – fəvvarə. Bu zaman ananın “bulaq kimi axan gözyaşları” diqqətlərini cəlb edir. Sevinirlər: “Bu da fəvvarəbiz!”

Və birdən bu suyun “fəvvarə suyu” olmadığını anlayır, “Ana! Ana! – qışqırıb oyunlarından qopurlar. Lakin nəinki hələ olub bitənləri anlamayan uşaqlarının, qaba həyat yoldaşının və üzü dönmüş taleyin məcburi oyunlarının ortasında qalan gözyaşlı ana onları öz dərdlərindən uzaq tutmaq üçün gülüb:

“– Bu qədər oynamaqdan yorulmadınız?... Mən çox yoruldu, uşaqlar. Oyun oynamaqdan çox yoruldu”, – deyir.

Yazıcının “Zirzəmi quşu” adlı romanı fars dilindən Azərbaycan dilinə şərqşünas, telejurnalist Ariz Tarverdiyev tərəfindən tərcümə edilmiş və 2002-ci ildə “Parlaq imzalar” [7, s.184] nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuşdur.

Fəriba Vəfinin “Zirzəmi quşu” əsəri epik növün irihəcmli, mürəkkəb janrı olan roman əsasında qələmə alınmışdır. Romanda insan taleləri, zəngin həyat hadisələri və xarakterləri bədii lövhələrlə əhatəli şəkildə əks etdirilir.

Maddi durumu elə də yüksək olmayan bir ailənin qızı olan qəhrəman, özlərinə uyğun bir ailənin oğlu Əmir ilə ailə həyatı qurmalı olur. Tehranın kasıb “Çinə bənzəyən”, böyük-küçük əlindən tərənəməyə yer olmayan məhəllələrində kirayə yaşadıkları evləri tez-tez dəyişməli olan cütlüyün Şahin adlı bir oğlu, Şadi adlı bir qızı dünyaya gəlir. Qadın bütün diqqətini övladlarının qayğılarına həsr edir, onların uşaqlığının özünükindən daha fərqli olmasına çalışır. Nəhayət, kreditlə bir ev alırlar. “Gün işığı qeyri-bərabər düşdüyündən mətbəxində gecə olanda, qonaq otağında qurub çağı, yataq otağında isə günorta olan” bu ev qadın üçün əvəzsiz bir zənginlik, sevinc qaynağı, hətta azadlığın özü olur.

Görünən odur ki, ölçülərindən, məkanından, keyfiyyətindən asılı olmayaraq, üstündə dam örtüyü olan və içində ailəsi ilə sərbəst yaşaya biləcəyi hər yer onun üçün ev və azadlıq deməkdir. O, divarları yalnız isti və soyuğu deyil, hətta ən adi səsi belə keçirən, ancaq hər şeyi ona məxsus olan bu evdən artığını da istəmir.

Evin yerləşdiyi təzə məhəllənin “söz” sahibləri qız övladına münasibətdə onun valideyinlərindən də heç nə ilə fərqlənmirlər. Qonşusu Həşimi bəy onu düşdüyü yeni mühitə “daha yaxından tanış etmək üçün, on dörd yaşlı qızını şallağın altına salıb bir neçə dilin qarışığından ibarət söyüşlər yağdırır” [4]. Əsərdə Həşimi bəyin hərəkətləri cəmiyyətdə qadınlara qarşı kobud davranan kişiləri təqdim edir.

Romanda qız övladı üçün keçirilən narahatçılıq, onu uşaq vaxtından özünü qorumağını və bu kimi məqamların ailə dəyərlərindən irəli gəlməsini əks etdirir: “Gərək Şadiyə ehtiyatlı olmağı öyrədim. Ola bilər, kimsə ona nəvaziş göstərsin. Dünyada yüz cürə nəvaziş növü var, gərək fərqləndirməyi bacarsın. Ona demək istəyirəm ki, binaya gəlib-gedən, yaşca böyük oğlan uşaqlarına qarşı diqqətli olsun” [8, s.25].

Fəriba xanım ailə dəyərlərinin zəiflədiyi təqdirdə baş verə biləcək faciələrə diqqət yönəldir. Romanda ailə dəyərlərinin zəifləməsini müəllif adi bir cümlə ilə izah edir: “Atam zirzəmiyə pənah aparıb ömrünün sonuna kimi orada yaşadı”. Yazıçı atanın zirzəmidə tənhalıqda ölməsini ailə dəyərlərinin sarsıldığının nəticəsi kimi təqdim edir.

Romanda həyatın ağır şərtlərinə dözən, ailə qurduqdan sonra sevginin öləməsi həqiqəti ilə barışıb, bütün gücünü və diqqətini balalarının tərbiyəsinə həsr edən qadıncan söhbət açılır. Bu qadın otuz beş yaşlarında, bir oğlu və bir qızı olan qadıncandır. O, bank işçisi Əmirin həyat yoldaşıdır. Həyatını, hisslərini, ətrafını diqqətlə araşdırır və onları bacardığı qədər dəqiqliklə təsvir edir.

Süjet inkişaf etdikcə qadın yadlaşma ilə təcrid olunmadan addım-addım uzaqlaşır və eksistensial böhrandan özünüdərk və özünüdərkə doğru hərəkət edir.

“Qadın özünü axtarmaqdadır. Harada olduğunu tapa bilmir. Övladdır? Anadır? Həyat yoldaşıdır? Müstəqil fərddir? Başı ailə qayğılarına, uşaq tərbiyəsinə o qədər qarışıb ki, özünü unudub, özü ilə məşğul olmağa imkan tapmır. Amma özünə bol-bol zaman ayırmaq arzusundadır, hətta oxucu bunu arzu kimi yox, həsrət kimi də hiss edə bilər. Qadın yalnızdır, ətrafındakılar isə onu başa düşmürlər, yaxud da yanlış anlaşırlar” [1].

Sadələn hər üç rolda o, özünü tapa bilmir. Bu qadına özünü tapması üçün nə yetmir? Boşluq hardadır? Suala yazıçı özü romanda işarə edir: “Bəlkə də eşq insanın öz daxilindədir”.

Süjet inkişaf etdikcə oxucu qəhrəmanın düşüncələrində və həyata baxışında təcridçi dəyişikliklərin baş verdiyinin şahidi olur. O, romanın əvvəlindəki özünütəcrid vəziyyətindən çıxaraq, özünüdərk və özünüdərk istiqamətində hərəkət edir.

Fərzanə Milani bu özünüdərk və özünüdərk prosesinin nəticəsini düşündürücü bir formada izah edir: “Adsız təhkiyəçinin qanadları çıxır, lələkləri qələmə çevrilir, onun qəfəsə salınmış səsinin səmada süzülməsinə və çox dəyərli Fəriba Vəfiyə çevrilməsinə şərait yaradır” [4, s.163]. Fəriba Vəfi insanlara olan təzyiqləri, onların azadlıqlarının əllərindən alınması kimi dəyərləndirir.

Əsərdə müəllif sevgi məfhumuna da münasibət bildirir. Romanın qəhrəmanının əri Əmirə “boş ver bunları. Yaxşı bir şey danış; nəse sevgilə bağlı bir şey” kimi istəyinə verilən cavabda qəti bir münasibət əks etdirilmir: “Sevgi? Hardadır sevgi? Hər yerdə iyrənclik, saxtakarlıq” [8, s.21].

Müəllif sevgi üzərində qurulmayan ailəni onların faciəsi kimi təqdim edir: “Fəriba Vəfi qadınların erkən yaşlarda evlənmələrini bir şəxsin, qadının faciəsi kimi deyil, cəmiyyətin, millətin faciəsi kimi təqdim edir” [6, s.140-150]. Yazıçı kiçikyaşlı qızların ataları yaşda kişilərlə evləndirilməsinə də aydınlıq gətirir.

Bu roman iranlı oxucular tərəfindən çox böyük rəğbətlə qarşılanmış, dəfələrlə nəşr olunmuş, yazıçıya “Qolşiri” və “Yəlda” ədəbiyyat mükafatlarını qazandırmışdır.

Yazıçının 2015-ci ildə Almaniyanın “Süjet Verlag” nəşriyyatı tərəfindən alman dilində nəşr etdiyi “Tərən” romanı da bu illər ərzində ən çox satılan kitabları siyahısındadır. “Tərən” romanında ədəbiyyata maraq göstərən, çox kitab oxuyan və yazıçı olmağı arzulayan sol dünyagörüşlü Tərən adlı bir azərbaycanlı qızın həyatından bəhs olunur. Arzusuna çatmaq üçün yeganə çıxış yolunu evini tərk edib Tehrana getmək, polis akademiyasında təhsil almaqda görən qız Tehrana yollanır. Həmyerlisi Rəna ilə birgə polis məktəbində oxumağa başlayır.

Tərən və rəfiqəsi Rəna o dövrdə gənclər arasında yaygın olan solçu ideyaların dalğasına qoşulurlar. Mahiyyətinə tam varmasalar da, yeni dalğa onlara ilham verir, onları həvəsləndirirdi. Bu, elə bir keçid dövrü idi ki, şah devrilmiş, amma inqilab tamamilə reallaşmamışdı.

O illərdə özü də yeniyetmə yaşında olan yazıçı həyatında paralellik təşkil edən məqamları da romanda işıqlandırdığını inkar etmir. Yazıçı bu barədə yazır ki, hər kəsin məhdudiyyətlə, çıxılmaz dalanlarla mübarizə aparması üçün özünəməxsus bir üsulu var. Mənim əsərimin qəhrəmanı əsərin təhkiyəçisidir. Ona azadlıq verən, xilasolma hissini yaşadan yaradıcılıqdır, sənətdir.

Əsərdə hərbi mühit təsvir olunur. Çünki orada hamı bir olmalı, vahid qüvvə kimi hərəkət etməlidir. Rəfiqələr sevginin, ağıtlı şahzadənin xəyalını qururlar. Tərən reallığı müşahidə edən bir obrazdır. Müşahidələri əsasında gündəlik yazır və bu da onun sonradan arzusunu reallaşdırıb yazıçı olmasına kömək edir.

Məşhur azərbaycanlı yazıçı Fəriba Vəfi türkcə əsər yazmağın həsrətində olduğunu və məcburiyyət qarşılığında farsca yazdığını bildirir: “Sanki mənim iki dünyam var. Biri öz dünyamdır ki, doğma ana dilimdə yaşayır, düşünür, digəri ilə də yazıram. Bu romanda “Türk” sözü işlənir. Amma burada bir növ zarafatdır. Lakin bəzən cəmiyyətdə bu diskriminasiya şəklində, təhqir formasını alır ki, əlbətdə, bu, xoşagələndir deyil. Hələ də bu şeylərə rast gəlinir, bəli” [6, s.3]. Yazıçının polis məktəbində təhsili və qadın həbsxanasında nəzarətçi işlədiyi zamanı müşahidə etdiyi hadisələrin təsiri az olmamışdır. Bu baxımdan əsərin avtobiografik xarakter daşdığını da söyləmək olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, roman 2017-ci ildə Almaniyanın ən prestijli ədəbi mükafatlarının birinə – “LiBeraturp-reys” mükafatına layiq görülmüş, həm də əsərin müəllifinə Almaniya da yaşamaq hüququ qazandırmışdır.

Fəriba Vəfi çağdaş ədəbiyyat aləmində istedadlı və nüfuzlu qələm sahiblərindən biri olmasına, haqqında saysız qəzet və jurnal məqalələri dərc olunmasına baxmayaraq, yaradıcılığı bəzi kiçik istisnalarla hələ ciddi akademik araşdırmaların mövzusu olmamışdır. Türkiyəli tədqiqatçılar, Serpil Yıldırımın “Fəriba Vəfinin “Uçuş Giden Bir Kuş” romanında qadın kimliyi” [9, s.45-64] adlı məqaləsini və Asuman Gökhanın “Çağdaş İran Romançılığında Fəriba Vəfi Tərən və Dolunay

Tamamlanıyor Adlı Romanlarının Teknik Açısından Çözümlemesi” adlı kitablarını [3] dəyərli araşdırmalar kimi qiymətləndirmək olar. Bununla yanaşı, ABŞ Virjiniya Universitetinin müəllimi dr. Fərzanə Milaninin ədibin “Zirzəmi quşu” kitabına yazdığı “Fəriba Vəfi və onun quşu: Qələmlərə və Lələklərə dair” sərlövhəli sözardısı [8, s.161-167] də diqqətəlayiqdir.

Azərbaycan araşdırmaçılarından Fikrət Süleymanoğlu [2, s.952-953] və Cahanxanım Seyidzadənin [5] yazıçının həyat və yaradıcılığına dair Türk Akademiyasının Araşdırmaları Dərgisində Salidə Şərifovanın “Fəriba Vəfinin “Uçub Giden Bir quş” romanındakı “Bilinc Akışı”na həsr etdikləri məqalələri də ölkəmizdə atılan ilk addımlardandır.

Çağımızın modern yazıçısı Fəriba Vəfi hazırda ailəsi ilə birlikdə Tehrandə yaşayır .

Nəticə / Conclusion

Cənubi Azərbaycan çağdaş modern nəsrinin istedadlı nümayəndəsi Fəriba Vəfi “Ay tamamlanır” (Mah-i Kamel Mishavad), “Tibet arzusu”, “Səhnənin dərinliklərində” (Dar Omeq-e-sahneh), “Dalandakı sirr” (Razi Dar Kuceha), “Villaya olan yolda” (Dar Rah-i Veylan), “Hamısı üfüqdə” (Hame-ye Ofoq), “Sondan sonra” (Baa”d Az Payan), “Küləksiz, avarsız” (Bi Baad Bi Parou), “Həttə güldüyümüz vaxtda” (Hatta Vakti Mikhandidim), “LiBeratur prize” ədəbi mükafatına layiq görülmüş. “Tərən”, Huşəng Gülşiri mükafatı ilə təltif edilmiş “Tibet rüyası” (Raya-yi Tebbet) və s. kimi əsərlər və kitabların müəllifidir. Modern yazıçı Fəriba Vəfinin yaradıcılığı ictimaiyyətə yaxından tanınılmağa layiqdir.

Ədəbiyyat / References

1. Ceylan Mumoğlu. Fəriba Vəfinin ilk romanında qəhrəmanın özünüdərk problemi. <https://www.ceylanmumoğlu.kom/article/feriba-vefinin-ilk->
2. Fikrət S. Azərbaycan Ədəbiyyatı tarixi. 10 cildə, IX cild. – Bakı: Elm, 2021.
3. Gökhan A. Çağdaş İran Romançılığında Feriba Vəfi Terlan və Dolunay Tamamlanıyor Adlı Romanlarının Teknik Açısından Çözümlemesi. – Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2019.
4. Milani F. Fəriba Vəfi və onun quşu: Qələmlərə və Lələklərə dair// Fəriba Vəfi. Zirzəmi quşu. – Bakı: Parlaq imzalar, 2018.
5. Seyidzadə C. Özünə aid bir Zirzəmi... “Ədəbiyyat qəzeti”, 10 may 2019.
6. Şərifova S. Fəriba Vəfinin “Uçub geden bir quş” romanındakı “Bilinc akışı”, Türk Akademik Araşdırmalar dərgisi, 2023.
7. Vəfi F. Zirzəmi quşu (ələri şərqşünas, telejurnalist Ariz Tarverdiyev tərcümə etmişdir). – Bakı: Parlaq imzalar, 2024, II nəşr.
8. Vəfi F. Zirzəmi Quşu. – Bakı: Parlaq imzalar, 2018.
9. Yıldırım S. Feriba Vəfinin Uçub Giden Bir Kuş romanında kadın kimliği. Şarkiyat Araşdırmaları Dərgisi. 2018; (47).
10. <http://xudaferin.eu/friba-vifi-oyundan-yorğun.html>